

Memoires

1991-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Johannesburg	11
Amsterdam	186
Bijlagen	207
Register	367

In mijn kantoor hing een foto van mijn toen nog jonge zoon. „Wat een lief knulletje, mijnheer Vermeer.” Ik keek hem streng aan: „Mijnheer Oltmans!” „Oh, ik shockeer u,” antwoordde hij gemaakt geschrokken. Willem Oltmans kon ongepaste dingen zeggen, maar tegelijk was hij ook zó ontwapenend. En inderdaad, wij zijn altijd mijnheer tegen elkaar blijven zeggen, gedurende al die jaren dat wij tegen de Staat procedeerden en zelfs daarna, toen Oltmans mij in zijn penthouse ontving om nog eens over die lange strijd na te praten en wij in alle eenvoud een broodje kaas aten. Het was de laatste keer dat ik hem sprak. Niet lang daarna overleed hij. We hadden aan het begin van de zaak erg aan elkaar moeten wennen, maar door alle jaren van de procedure heen, hadden wij elkaar leren waarderen.

Zoals ik Oltmans heb leren kennen, was hij iemand die steeds zocht naar erkenning, als mens, maar vooral als journalist, als iemand die een bijzonder scherpe kijk had op de ontwikkelingen van onze tijd en die daar ook verslag over wilde doen, maar dan vooral bezien vanuit de personen die werkelijk invloed hadden op die ontwikkelingen. En daarbij wenste hij voor niets en niemand te wijken als het ging om het vertellen van de waarheid, ook als die waarheid toevallig tegen alle gangbare opvattingen inging.

Nu blijft waarheid een lastig begrip. Waarneming is al dadelijk een samenspel van signalen die de zintuigen oppakken en conclusies die onze hersenen daar als het ware automatisch al aan verbinden. Oltmans' waarheid had zijn kleur. Maar ook andere waarheden, waar hij mee in botsing kwam, hadden hun kleur.

In ieder geval was Oltmans een goede waarnemer. Hij hield ook minutieus bij, wat hij waarnam. Hoe vaak niet, tijdens een bespreking, maakte hij meteen een aantekening van dingen die wij bespraken met de mededeling dat dat allemaal in zijn *Memoires* zou terugkomen. Dat zal best wel eens plagen zijn geweest, maar het was duidelijk dat Oltmans steeds serieus bezig was met het bijhouden van wat er in onze tijd gebeurde, dat hij daar duidelijke lijnen in zag en dat hij die ook goed bijhield.

Het meest bijzondere is misschien wel dat Oltmans zoveel mensen, over wie hij schreef, ook echt goed leek te kennen. En dan denk ik terug aan veel gesprekken die wij hadden en waarbij wij,

1991 ■ afdwalend van wat wij over de procedure te bespreken hadden, ineens over hele andere onderwerpen kwamen te praten. Oltmans leek veel te vertellen, maar het was duidelijk dat hij ondertussen juist ook goed luisterde en zo een beeld van een persoon opbouwde. Ik stel mij voor dat hij de vele personen die hij ontmoette, ook op deze wijze heeft geïnterviewd.

Door zijn wel eens doorschietende openhartigheid heeft Oltmans niet alle personen die hij op deze manier leerde kennen, tot zijn vrienden gemaakt. Wij hebben ook best een hele weg moeten gaan, voordat wij elkaar begrepen en respecteerden. Daarbij heeft het feit dat Oltmans in de beginfase van onze zaak nog in Zuid-Afrika woonde – en wij via brieven of een enkel telefoongesprek communiceerden – ons ook wel parten gespeeld.

Toch was die beginfase heel wezenlijk, want wij moesten met de bundel oude dienst-telegrammen die Oltmans via de Wet Openbaarheid Bestuur in handen had gekregen, wel eerst de hindernis van de verjaring nemen, voordat de Rechtbank kon gaan beoordelen of inderdaad sprake was van een stelselmatig tegenwerken van Oltmans door de Staat. Pas toen wij, na een eerste formele procesronde, inderdaad over dat thema een bewijsopdracht kregen, ging de zaak voor Oltmans echt leven. Dat werd de fase, waarin wij onder meer diverse ministers en uiteindelijk zelfs een prinses als getuige hoorden. Dat was ook de periode waarin Oltmans en ik elkaar beter gingen leren kennen. Oltmans woonde inmiddels weer in Nederland. Het was een periode waarin wij meer dan eens heftig discussieerden over het dilemma dat de publicitaire meerwaarde van sommige acties zich niet altijd laat inpassen binnen de formele beperkingen van een juridische procedure. We zijn er altijd uitgekomen, niet in de laatste plaats omdat Oltmans, ondanks zijn soms opvliegende stellingname, er toch ook heel duidelijke beginselen op na hield, waar hij zich ook consequent aan hield.

In dat verband mag zeker stilgestaan worden bij die toch wel bijzondere relatie die Oltmans jegens het koningshuis veroorloofde in te nemen. Hoewel hij ook daarin niet schroomde wel eens dicht bij een grens te komen, was hij tegelijk heel zorgvuldig met die grens. Ik heb nooit iets gehoord dat ik niet had behoren te horen. Maar wij hebben wel meer dan eens gediscussieerd over de mogelijkheid, leden van de koninklijke familie als getuige te doen horen. Je komt dan op het terrein van de koninklijke onschendbaarheid en de manier waarop de Staat die onschendbaarheid inzet. Duidelijk mag zijn dat de Staat die onschendbaarheid niet mag inzetten om te voorkomen dat gedragingen van de Staat onderzocht worden. Het staatshoofd is onschendbaar, maar een demo-

cratische staat moet zich wel steeds verantwoorden, al is het soms een lastige uitdaging de Staat daaraan te houden.

De periode van de getuigenverhoren was een lange, waarbij het soms mee- en soms ook tegenzat. De Staat bood fors weerstand. En er gingen ook steeds meer uren in de zaak zitten, zonder dat er op dat moment enige zekerheid was, dat dat ooit vergoed zou kunnen worden. Maar Oltmans was, ondanks dat hij je soms met niet verdiende verwijten bestookte, tegelijk als mens ook zo inspirerend, dat je de zaak niet wilde loslaten. Wel was ik blij dat ook Ellen Pasman voor Oltmans ging optreden. Zij heeft in de procedure veel werk verzet en zonder haar zou Oltmans zijn gelijk niet hebben gekregen.

Voor mij betekende de Oltmans-procedure uiteindelijk, dat ik iemand heb leren kennen, die een geheel eigen kijk had op de wereld, die ongeacht de consequenties nooit zweeg als hij meende dat een waarheid gezegd moest worden. Met zijn *Memoires* laat hij ons allen een journalistieke schat van waarde na.

H.W.E. Vermeer.

1 juli 1991

Hillbrow

Newsweek publiceert een reportage over het nieuwe Zuid-Afrika onder de kop AFTER APARTHEID.¹ De Klerk krijgt een gigantische pluim dat hij woord hield en „the legal pillars of discrimination” heeft omgetrokken. Terecht waarschuwt het blad dat „it will take decades to achieve a genuine non racist South Africa.” Waarom er, vooral in onze geliefde polders, nog altijd mensen zijn die ervan uitgaan dat het werkelijk laten verdwijnen van rassenscheiding in Zuid-Afrika sneller zou moeten gaan dan bijvoorbeeld in de VS, waar ik eind jaren veertig de apartheid in levende lijve meemaakte, is dan ook voor mij onbegrijpelijk.

Ik las een voorstel in *NRC Handelsblad* om Antilliaanse en Marokkaanse jongeren in Amsterdam, die regelmatig strafbare feiten plegen, te laten kiezen tussen de bak of de militaire dienst.² Onderzoek naar de bereidheid van jongeren voor hun land te vechten heeft uitgewezen dat in Japan tien procent van de jonge mensen daartoe bereid is en in de VS zeventig procent. Hoe hoog zou dit cijfer in nazi-Duitsland zijn geweest?

Ik moest Hoflands *Tegels lichten* behandelen bij het schrijven van mijn *Memoires*. Geen prettig karwei, maar het moest gebeuren. Zijn relaas over het dekolonisatieproces in Indië is een klassieker geworden, terwijl Henk er maar zeer in de marge mee bezig is geweest, niet in de laatste plaats omdat ik hem er steeds met de haren heb bijgesleept.

Als je naar James Baker luistert, die wel even zal vertellen wat er in Joegoslavië wel of niet moet gebeuren, vraag je je af waarom de man nog niet tot secretaris-generaal van de VN is gebombardeerd. Terwijl men zich in Washington aanmatigt met een puur Amerikaanse bril over alles in de wereld een opinie te hebben zonder er feitelijk iets van te weten, verwijderen de Amerikanen zich steeds verder van de nieuwe realiteiten in de wereld die ze naar hun hand willen zetten, maar wat ze nooit ofte nimmer blijvend zal lukken.

1 *Newsweek*, 1 juli 1991.

2 *NRC Handelsblad*, 22 juni 1991.

Ivan Lendl gedraagt zich op de tennisbaan als een klein kind als hij verliest. Volgens hem was een bal uit, maar het signaal ging niet af, dus werd deze in gegeven. Hij werd door het publiek uitgejouwd. Hij speelde tegen een aantrekkelijke neger, Mal Washington.³ Uiteindelijk was Lendl beter, dus hij won. Jammer.

Ik vind in mijn dagboek aantekeningen weer eens het zoveelste bewijs van opzettelijke sabotage van Buitenlandse Zaken. Ik zend er een memo over aan een groot aantal *belanda's*.⁴

Ambassadeur P.A. van Buuren is in Durban in verscheen in het televisieprogramma *Agenda*. Hem werd gevraagd of Nederland uit schuldgevoel op eens twintig miljoen voor onderwijs in Zuid-Afrika heeft uitgetrokken, wat in dit immense land bovendien een druppel op de gloeiende plaat is. Nee, aldus Hare Majesteits afgezant. Maar omdat er nu wat in Zuid-Afrika gebeurde, deed Den Haag nu ook iets. Armzalige vertoning.

2 juli 1991

Ben 's nachts onrustig over Peter of hij midden in de nacht wel veilig door de gevaarlijke straten van Hillbrow thuiskomt.

Inderdaad heeft Sibolt van Ketel aan de hand van mijn informatie een artikelje gepubliceerd in de *De Telegraaf* van 17 juni 1991. Jules Wijdenbosch heeft Lall Mohammed naar Johannesburg gezonden om voor Suriname zaken te gaan doen, waarbij de mogelijkheid niet uitgesloten is dat Desi Bouterse hier zelf naartoe zal komen, zoals ik al enige jaren terug met Hein de Villefort du Toit heb besproken.

Er is gedonder met Perskor.⁵ Zond een aangetekende brief terug. Het is een slepende affaire geweest. Het boek zou in de herfst van 1989 verschijnen, maar het lag pas een jaar later in de winkel. Vertragingen ontstonden door bijvoorbeeld de drukproeven per boot naar Holland te verschepen waardoor die maanden later in Amsterdam arriveerden. Daarbij bleek dat een aantal passages gewoon uit mijn manuscript waren geschrapt. Ik schreef Velthuysen dat de uiteindelijk door Perskor gepubliceerde versie niet overeenkwam met het door mij ingeleverde script. Ik heb om een open gesprek met betrokkenen gevraagd.

Volgens *The Star* breidt het Department of Trade and Industry in Pretoria gestadig de commerciële contacten van Zuid-Afrika snel uit en zal binnenkort ook de USSR een handelspartner van

3 Redactie: MaliVai (Mal) Washington.

4 Zie bijlage 1.

5 Zie bijlage 2.

het voormalige apartheidsregime worden.⁶ De isolatie van dit land wordt met onvoorstelbare snelheid weggewerkt.

Peter Fabricius schrijft in *The Star* over het bezoek aan Pretoria van Vladimir Shubin, hoofd van de afdeling Zuid-Afrika van de CPSU. Toen ik hier vijf jaar geleden arriveerde, was een dergelijk bezoek van een topcommunist ondenkbaar. Hij heeft gezegd dat de plaatselijke communisten alle rechten hebben om fouten te maken „but not to repeat our mistakes.” Hij ontving op het congres van het ANC een krachtig applaus van de tweeduizend bezoekers.

3 juli 1991

Vorige week nog steunde Washington krachtig de eenheid van Joegoslavië. Ik dacht nog: hoe rechtvaardigen ze dan bijvoorbeeld de afsplitsing van de Baltische staten van de Sovjet Unie? Ze schijnen nog eens verder te hebben nagedacht en komen nu met een nieuw verhaal: de VS zullen de onafhankelijkheid van Slovenië en Kroatië steunen mits er tot vreedzaam onderhandelen wordt besloten. Maar het Joegoslavische leger verzet zich uiteraard tegen de opsplitsing van het land en heeft de aanval reeds ingezet.

Nelson Mandela heeft weer eens van de daken geroepen dat erosie van de sancties tegen het land niet mag worden toegestaan. Ik acht dit een misdadig standpunt van deze zwarte leider, zeker vanwege de huidige situatie van zwarten in het land. Hij is van mening dat De Klerk eerst maar eens moet bewijzen dat het hem ernst is met het werken aan een nieuw Zuid-Afrika. Zou hij echt niet begrijpen wat er allemaal al door De Klerk verwezenlijkt is of doet Mandela maar alsof? Ook een hoofdartikel in *The Citizen* roert de opstelling van die man aan.⁷ Deze krant meldt dat Mandela doorgaat met het lanceren van zijn vaste riedels en platitudes, zodat de strijd van het ANC zal worden voortgezet tot „all power is turned over to the people.” Alsof dat ooit ergens, inbegrepen in proletarische paradijzen als China of de USSR, is gerealiseerd. Hij noemde opnieuw de SACP een betrouwbare bondgenoot en waarschuwde dat niemand moest proberen een wig te drijven tussen de communisten en het ANC.

Een aantal zakenmensen plaatste een advertentie in de media om te waarschuwen tegen de SACP en Joe Slovo. Het lijkt me te veel eer en te veel aandacht voor de communisten in de Zuid-Afrikaanse context.⁸

6 *The Star*, 2 juli 1991.

7 *The Citizen*, 3 juli 1991.

8 Zie bijlage 3.

Edwin die in het prominente Baxter Theatre in Kaapstad optreedt als *The Baroness*, was vanavond zelfs in het televisie-nieuws. Ik probeerde Peter te bellen, maar hij had het kennelijk zeer druk in de club. Gelukkig heeft hij nu de steun van een uitsmijter die bij de ingang is geposteerd.

4 juli 1991

Edoerd Sjevardnadze heeft zijn lidmaatschap van de Communistische Partij aan de wilgen gehangen. De wereld is volgeladen met dergelijke mensen. De USSR staat op het punt uiteen te vallen. Ik kan nog steeds nauwelijks bevatten dat het in zo korte tijd zover is gekomen. De Sovjet Unie zou een federatie van soevereine staten moeten worden. Grigory Yavlinsky wil twintig miljard dollar steun aan de OESO-landen vragen. De Sovjets zijn verworden tot internationale bedelaars onder het briljante leiderschap van Gorbatsjov.

Ik ben met het schrijven van de *Memoires* van 1973 bezig. Ik vind er nadere details over de affaire inzake de schandelijke roddels van wetenschapsattaché (nota bene) dr. Begemann in Washington.⁹ Ik schrijf secretaris-generaal Bot er een briefje over.¹⁰

5 juli 1991

Ontmoette gisteren een Indiër, Golam (28). Hij bleef slapen en het werd een hele nacht van rotzooien, maar eigenlijk wel erg lekker.

The Citizen onderstreept in een commentaar dat de militairen van het ANC, de Umkhonto we Sizwe, eigenlijk door de SACP werd opgezet en georganiseerd en dat het huwelijk tussen het ANC en de communisten een belangrijk struikelblok vormt bij het doorvoeren van hervormingen zoals Pretoria die zou willen.¹¹

Peter d'Hamecourt – ook zo'n fijne mijnheer – wordt per 1 mei correspondent van de NOS in Moskou. Hij zat er al voor het *Algemeen Dagblad*.

We weten als doorsneeburgers absoluut niets over het functioneren van de inlichtingendiensten dat staat voor mij als een paal

9 Redactie: Dr. Ir. S. H. A. Begemann was technisch-wetenschappelijk adjunct-attaché aan de Nederlandse ambassade in Washington en zou in 1974 in conflict komen met zijn superieuren op het ministerie van Economische zaken wegens zijn kritische rapporten over het Amerikaanse energiedilemma en de levensvatbaarheid van de projecten in de VS met de met natrium gekoelde kweekreactor. Dit conflict zou tot zijn ontslag leiden.

10 Zie bijlage 4.

11 *The Citizen*, 5 juli 1991.

boven water. Een officier van de Israëlische Mossad, Ari Ben-Menashe heeft het gewaagd flink uit de school te klappen.¹² Hij was de man die in 1986 liet uitlekken dat Reagan en Bush in het geheim wapens leverden aan Iran op voorwaarde dat Teheran de Amerikaanse gijzelaars niet vroegtijdig zou vrijlaten, om de kans op een tweede termijn voor Jimmy Carter te verkleinen.

In Washington moet de benoeming van Robert Gates tot directeur van de CIA in het Congres worden bekrachtigd. Ben-Menashe stelt in *Time* dat deze Gates de centrale figuur is geweest bij de uitvoering van de geheime wapenleveranties aan Iran als resultaat van de geheime ontmoeting in 1980 in Parijs om de in Iran gegijzelde Amerikanen tot na de presidentsverkiezingen daar vast te houden.

William Casey, toen de manager van Bush in de presidentscampagne, oud-CIA-directeur George Bush zelf, en Iraanse vertegenwoordigers, waren bij deze ontmoeting aanwezig. Dit alles om te helpen voorkomen dat de democraat Carter voor een tweede termijn gekozen zou worden. De Israëliër heeft de onderzoekers van het Congres bovendien ingelicht over supergeheime ondersteuning van Irak tijdens de oorlog met Iran door Saddam Hussein aan onderdelen voor raketten en zelfs chemische wapens te helpen. *Time* noemt Ben-Menashe een gediplomeerde leugenaar. Is dat waar? Vooral als je in aanmerking neemt dat dit weekblad zich met het grootste gemak van de wereld door de inlichtingendiensten laat gebruiken, zoals ik heb ondervonden met het artikel uit 1976 over *A Pink House of Orange*.

Op de Balkan hebben de onafhankelijkheidsverklaringen van Kroatië en Slovenië de binnenlandse situatie in het voormalige Joegoslavië verder op de spits gedreven. Het federale leger heeft vanuit Belgrado de grenzen met Italië, Hongarije en Oostenrijk versterkt. Ook de snelweg van Ljubljana naar Zagreb wordt bewaakt door militairen. Maarschalk Tito (1945-1980) wist het land subliem bij elkaar te houden, al waren de methoden wellicht Spartaans, maar men leefde op acceptabele wijze met elkaar. Nu loopt het ernstig uit de hand.

Vic Vernède en Margriet Vernède-De Kock van Leeuwen, en Rein Snoeck Henkemans en Margot Snoeck Henkemans-Goudriaan kwamen avondeten. Margot Goudriaan zat op het Baarns Lyceum bij me in de klas. Rein, die winkelcentra schijnt te bouwen, heeft een natuurpark gekocht. Er worden

12 *Time*, 1 juli 1991.

wilde dieren opgekocht – zoals op de veemarkt in Purmerend de schapen uit Amsterdam-Noord aan de man worden gebracht.

Peter heeft weer tot 06.00 uur in de ochtend in zijn flat rondgelopen omdat hij niet kon slapen. Zijn vader moet aan hetzelfde euvel hebben geleden. Dat er niets aan te doen zou zijn, weiger ik te geloven.

6 juli 1991

Het ANC geeft toe, aldus Esmare van der Merwe in *The Star*, dat de partij zich in „verwarring” bevindt.¹³ In kringen van de Inkatha-partij van de Zoeloes wordt gevreesd dat er aanwijzingen zijn die in de richting wijzen van een openlijke hervatting van de machtsstrijd tussen hen en het ANC.

Ik lees terug hoe ik in januari 1973 John Roosegaarde Bisschop uit Baarn als lifter meenam. Hij was 19. Ik herinner me hem nauwelijks maar zou hem graag terugzien. Hij is getrouwd met Caroline van Zinnicq Bergmann.

7 juli 1991

Willem de Klerk, zoon van de president, is verliefd geraakt op Erica Adams, een café-au-lait-jongedame met lang, krullend zwart haar. Dat is hier iets bijzonders. Mijn halve familie in het voormalige Indië *signed up for life* met Indonesische dames. Maar hier is dit „nieuw”.

De Mandela's, Winnie en Nelson zijn nog steeds samen, ook op het ANC-congres in Durban.

De periode van 25 mei tot 8 juli 1973 is geschreven. Ik moet snel verder. Mijn dagboek moet en mag niet verloren gaan. Dat weet ik pertinent zeker.

Peter liet een lief briefje achter. Een vriend van Peter en Edwin, Chris Seabrook, ondernemer en multimiljonair volgens Peter, zou een nachtclub willen kopen die Peter en Edwin dan moeten gaan exploiteren.

8 juli 1991

Het ANC heeft aangekondigd de massa te zullen mobiliseren om de regering in Pretoria sneller te kunnen verjagen. Patrick Laurence schrijft in *The Star* dat leden van de SACP belangrijke posten hebben toegewezen gekregen in het nieuwe ANC-team dat naar vrijheid toe gaat werken.¹⁴ Chris Hani, commandant van het guerrillaleger Umkhonto we Siswe, kreeg 1.858 stem-

¹³ *The Star*, 6 juli 1991.

¹⁴ *The Star*, 8 juli 1991.

men op het congres, Thabo Mbeki 1.824. Hani vertegenwoordigt de militante vleugel, Mbeki de pragmatici. *The Citizen* zegt het jammer te vinden dat het ANC door zal gaan met de werving van rekruten voor het ondergrondse ANC-leger.¹⁵ Ook meldt het blad dat 37 van de vijftig leden van het nieuw gevormde *executive committee* van het ANC lid zijn van de SACP. Dit wordt door de krant, waar ik het dikwijls het meest me eens ben, als een ernstig gevaar aangeduid. Het zal de taak voor De Klerk alleen maar nog moeilijker maken, omdat Afrikaners communisten als hun aartsvijanden beschouwen. Arthur Schlesinger schreef een essay over de *Cult of Ethnicity*.¹⁶ Volgens hem zijn etnische en raciale conflicten in deze tijd een verontrustender gevaar dan ideologische tegenstellingen. Geschiedenis en literatuur moeten naar de mening van multiculturalisten worden onderwezen waardoor het zelfrespect van de betrokkenen kan worden vergroot. Schlesinger toont daarom begrip voor de „eruption of ethnicity” in de VS en denkt dat historische krachten Amerikanen in het algemeen toch tot elkaar zullen brengen. Hij is daarom optimistisch over de toekomst.

9 juli 1991

President De Klerk is van mening dat het nieuw gekozen uitvoerende comité van het ANC op „scrambled eggs” lijkt, met wel erg veel leden uit de SACP. Ik ben het eens met *The Citizen* dat De Klerk te veel concessies doet aan het ANC om tegen iedere prijs de sancties tegen het land opgeheven te krijgen. Pretoria heeft bijvoorbeeld ook vijftien leden van het verboden ANC-guerrillaleger vrijgelaten om onder anderen George Bush gunstig te stemmen.

Gatsha Buthelezi heeft (terecht) gezegd het niet eens te zijn met Mandela dat F.W. de Klerk zich zou bedienen van een dubbele agenda en bezig was de zwarten in het land in de maling te nemen. Mandela blijft het voorstellen alsof De Klerk alleen doet alsof hij het roer wil omgooien, maar in werkelijkheid samenzweert om de macht en invloed van het regime in Pretoria verder uit te bouwen.

Het is 18.30 uur. Ik heb de hele dag geschreven. Eigenlijk zou ik naar de sauna willen gaan, maar dat kost 25 rand. Ik wandel maar weer eens *down the hill* naar Champions. Peter had daar gisteravond een aantrekkelijk Ier gevangen. De muziek was veel en veel te hard, maar ik voel me er wel thuis.

15 *The Citizen*, 8 juli 1991.

16 *Time*, 8 juli 1991.